

întîmplările de la curte, din vremea cînd ducesa era acolo mare și tare; dar – bagă de seamă! – povestea pe care îi am spus-o nu e cătușî de puțin morală, și acum, cînd în Franța faceți atâtă caz de puritatea voastră evanghelică, ea te-ar putea pricopî cu o faimă de ucigaș.

Astăzi tipăresc această poveste fără a aduce nici o schimbare manuscrisului din 1830, ceea ce poate prezenta două neajunsuri:

Primul, pentru cititor: personajele, fiind italiene, îl vor interesa poate mai puțin, căci firea locuitorilor din acea țară se deosebește de ajuns de mult de cea a francezilor. Italianii sunt oameni deschiși, de treabă, și nu se sfîesc să spună ce gîndesc; înfumurarea nu-i apucă decît din cînd în cînd: ea ajunge atunci o adeverată patimă și ia numele de puntiglio¹. În sfîrșit, la dînsii, săracia nu e lucru de rușine.

Cel de-al doilea neajuns îl privește pe autor.

Mărturisesc că am avut îndrăzneala să las personajelor trăsăturile lor colțuroase; în schimb, o spun sus și tare, înfierez în chipul cel mai moral o seamă din acțiunile lor. Dar la ce bun să le fi înzes-trat cu înalta moralitate și cu farmecul francezilor, care tin la bani mai presus de orice și nu păcătuiesc niciodată din ură sau dragoste? Italianii din povestirea de față sunt aproape dimpotrivă. De altfel, mi se pare că, ori de câte ori înaintezi cu încă două sute de leghe de la sud spre nord, dai nu numai de o priveliște nouă, ci și de fapte demne de un nou roman. Drăguța nepoată a canonicului o cunoscuse pe ducesa Sanseverina, ba chiar tinuse mult la dînsa; ea m-a rugat să nu schimb cu nimic întîmplările vieții ei furtunoase, care sunt vrednice de a fi înfierate.

23 ianuarie 1839

Milano în 1796

La 15 mai 1796, generalul Bonaparte își făcu intrarea în Milano, în fruntea acelei tinere armate care trecuse podul de la Lodi, vestind lumii că, după atîtea secole, Cezar și Alexandru aveau un urmaș. Minunile de vitejie și de geniu, la care fu martoră Italia, treziră în cîteva luni un popor atipic; cu opt zile înainte de sosirea francezilor, milanezii încă nu vedeaau în ei decît o adunătură de tilhari, gata oricînd să ia la sănătoasa dinaintea trupelor Maiestății Sale Imperiale și Regale: cel puțin aşa le-o tot spunea, de trei ori pe săptămînă, un mic ziar, mare cît palma, tipărit pe hîrtie murdară.

În timpul Evului Mediu, lombardii republicanii dăduseră dovadă de o vitejie egală cu cea a francezilor și meritaseră să-și vadă orașul cu desăvîrsire ras de pe fața pămîntului de către împărații Germaniei. De cînd deveniseră însă supuși credincioși, îndeletnicirea lor de căpelenie era să imprime sonete pe mici batiste de taftă roz, ori de câte ori avea loc căsătoria vreunei fete de familie nobilă sau bogată. După doi-trei ani de la acest mare eveniment din viața ei, fata își lua un curtezan: uneori, numele domnișorului, ales chiar de familia soțului, era trecut la loc de cinste în actul de căsătorie. Emoția adîncă, pe care o stîrni neprevăzuta sosirea a armelor franceze, era departe de obiceiurile acelea molatrice. Curînd, se înstăpiniră moravuri noi, inflăcărate. La 15 mai 1796, un popor întreg își dădu seama că tot ceea ce respectase pînă atunci era cu desăvîrsire demn de dispreț și uneori chiar de ură. Plecarea ultimului regiment austriac

¹ Tifnă (it.).

însemnase și năruirea vechilor idei; a-ți primejdui viața era acum un lucru la modă. După atîtea veacuri de simțiri searbăde, fiecare înțelegea că, pentru a fi fericit, trebuia să-ți iubești patria cu o dragoste adeverată și să urmărești săvîrsirea unor fapte eroice. Ani de zile, milanezii zăcuseră cufundați în beznă, căci încă mai dăinuia cruntul despotism al lui Carol Quintul¹ și Filip al II-lea²; dar le dărîmară statuile și dintr-o dată se pomeniră scăldăți în lumină. De vreo cincizeci de ani și pe măsură ce *Enciclopedia*³ și Voltaire străluceau tot mai mult în Franța, călugării predicau blîndului popor din Milano că a învăța carte, sau orice altceva, era o strădanie cu totul de prisos; și că plătind, după tipic, dania către preot și mărturisindu-ți deschis toate micile păcate, îți asigurai, fără doar și poate, un loc de cinste în rai. Pentru a scoate cu totul din sările acest popor, pe vremuri atât de dirz și râzvrătit, Austria îi vinduse ieftin privilegiul de a nu contribui cu recruți pentru armata ei.

În 1796, armata milaneză era alcătuită din douăzeci și patru de haimanale investite în roșu, care apărau orașul împreună cu patru mărete regimete de grenadieri unguri. Libertatea moravurilor era nemăsurată, în schimb adeveratele iubiri destul de rare; de altminteri, în afară de neplăcuta îndatorire de a spune absolut totul duhovnicului, sub amenințarea unei pedepse complete chiar în această viață, bunii poporeni din Milano mai erau supuși și cîtorva mici opreliști monarhice, de ajuns de jignitoare. Așa, bunăoară, arhiducele, care își avea reședința la Milano și guverna în numele vărului său, Împăratul, avusese bănoasa idee de a face negoț cu cereale, lucruri

¹ Rege al Spaniei (1516-1556) din dinastia Habsburgilor și împărat al Sfîntului Imperiu Roman de națiune germană (1519-1556); a condus lupta împotriva Reformei, purtînd râzboiul cu Franța, pentru stăpînirea Italiei, și cu turcii.

² Fiul lui Carol Quintul (1527-1598); rege al Spaniei, reprezentant de frunte al absolutismului spaniol; unul dintre susținătorii cei mai fanatici ai reacțiunii feudalo-catolice din Europa Occidentală.

³ Celebra lucrare *Enciclopedia sau dicționar explicativ al științelor, artelor și meșteșugurilor*, editată între 1751-1780 de o echipă coordonată de Diderot, din care faceau parte: Voltaire, Montesquieu, Rousseau, medici și ingineri. *Discursul preliminar* a fost semnat de d'Alembert. *Enciclopedia* a jucat un rol primordial în pregătirea ideologică a revoluției burgheze din Franța, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

care-i aducea bani frumoși. Ca urmare, era strict interzis tăranilor să-și vîndă grînele înainte ca Alteța-Sa să-și fi umplut hambarele.

În mai 1796, la trei zile după intrarea francezilor, un tînăr pictor miniaturist, puțin cam într-o ureche, pe nume Gros, care venise acolo cu armata și care de atunci a ajuns celebru, auzind vorbindu-se la marea cafenea Servi (pe vremea aceea la modă) despre isprăvile arhiducelui, care, pe deasupra, mai era și mătăhalos, luă lista de înghețate, tipărită pe o foaie de hîrtie proastă, galbenă, și desenă pe dosul ei mutra pîntecosului arhiduce. Un soldat francez îi dădea o lovitură de baionetă în burtă și, în loc de singe, se revîrsa din el o cantitate necrezut de mare de grîu. Asemenea glumă sau caricatură, cum vreți să-i ziceti, nu se mai văzuse încă în țara aceasta de un despotism viclean. Desenul, lăsat de Gros pe masa cafenelei Servi, păru o minune pogorîtă din cer; în timpul nopții fu gravat, iar a doua zi vîndut în douăzeci de mii de exemplare.

În aceeași zi, fu afișată hotărîrea unei contribuții de război de șase milioane, dictată de nevoiele armatei franceze, care, după ce ciști-gase șase bătălii și cucerise douăzeci de provincii, nu ducea lipsă decît de încălțăminte, pantaloni, tunici și chivere.

Valul de fericire și placere care cotropise Lombardia, o dată cu venirea acestor francezi atât de săraci, fu aşa de mare, încît numai preoții și cîțiva nobili simîră greutatea acelei contribuții de șase milioane, urmată curînd de multe altele. Soldații francezi rîdeau și cîntau toată ziua; aveau cu toții sub douăzeci și cinci de ani, iar generalul lor șef, care trecea drept cel mai bătrîn om din oștire, n-avea decît douăzeci și șapte. Veselia, tineretea, nepăsarea lor dădeau un răspuns hazliu predicilor turbate ale călugărilor, care de șase luni încoace vesteau, din înaltul sfîntului amvon, că francezii erau niște căpcăuni, siliți, sub amenințarea pedepsei cu moartea, să pîrjolească totul și să reteze capul la toată lumea. Dovadă că de aceea fiecare regiment mergea cu ghilotina în frunte.

Pe la sate, în pragul cîte unei căsăcioare, puteai vedea soldați francezi legânind pruncul gazdei și, aproape în piece seară, cîte un toboșar îi zicea din vioară, înfiripînd un bal. Cadrilurile erau mult prea savante și complicate pentru ca soldații – care, de altfel, nici ei nu le știau – să le poată învăța pe femeile din partea locului, așa

încit ele erau cele care le arătau tinerilor francezi Monferina, Sâltarea și alte dansuri italienești.

Ofițerii francezi fuseseră încartiruți, pe cît se putuse, prin casele oamenilor cu stare; le venise și lor vremea să se întremese. Un locotenent cu numele de Robert căpătă, de pildă, foaie de încartuire în palatul marchizei del Dongo. Singura avere a acestui tânăr ofițer, de ajuns de descurcăret, era un galben de șase franci, pe care îl promise la Piacenza. După trecerea podului de la Lodi, pușești mîna pe niște minunați pantaloni de nanchin nou-nouți, dezbrăcind un ofițer prusac ucis de o ghiulea; și nicicind îmbrăcămîntea nu picase mai la vreme. În schimb, epoletii săi ofițereschi erau de lînă, iar postavul tunicii cusut de căptușeala mînecilor, pentru ca peticele să se poată ține între ele; dar mai era un lucru, și mai trist: pingelele încălțămîntei îi erau croite dintr-o chivără care fusese, și ea, găsită pe cîmpul de luptă, ceva mai sus de podul de la Lodi. Aceste pingele de Doamne-ajută erau legate pe deasupra cu sfori atât de bătătoare la ochi, încit atunci cînd majordomul casei se înfățișă în odaia locotenentului Robert, pentru a-l invita să cineze cu doamna marchiză, ofițerul se văzu pus într-o groaznică încurcătură. În cele două ore ce-l despărțeau de cina cea fatală, el încercă, ajutat de ordonanță, să-și cîrpească barem cît de cît vestonul și să cînească în negru, cu cerneală, blestematele de sfori ale încălțărilor. Sosi, în sfîrșit, și clipa cea groaznică.

„Niciodată în viața mea nu m-am simțit mai stingherit, avea să-mi povestească mai tîrziu locotenentul Robert; doamnele se așteptau să le însăşimînt, iar eu tremuram mai rău decît ele. Îmi priveam încălțările și nu știam cum să calc mai grăios. Marchiza del Dongo, adăugă el, era pe atunci în toată strălucirea frumuseții sale; ai cunoscut-o, avea ochi nespus de frumoși, de o blîndețe îngerească, iar părul, de un blond întunecat, îi punea parcă și mai mult în valoare ovalul încîntător al feței. Văzusem, la mine în cameră, o Irodiadă de Leonardo da Vinci¹, care părea leit portretul ei. Numai Dumnezeu a vrut să-mi pierd pînă-ntr-atît cumpătul înaintea nepămîntenei sale frumuseți, încit să uit de halul în care eram îmbrăcat. În timpul celor doi ani, petrecuți în munții Genovei, nu văzusem decît lucruri urite și ticăloase; am cutezat să-i spun cît de răpit mă simțeam la vederea ei.

Mai aveam, totuși, destulă minte ca să nu mă pierd în prea multe măguiele. Pe cînd lăsam cuvintele să-mi zboare, mi-era dat să văd într-o sufragerie, toată numai marmură, doisprezece lachei și feciori de casă, îmbrăcați cu ceea ce pe atunci mi se părea culmea măreției. Închipuiți-vă că afurisișii aceia nu numai că aveau încălțămînt bună, dar mai purtau la ea și catarame de argint. Cu coada ochiului, luam aminte la toate acele priviri timpe, ațintite asupra straielor, ba poate chiar și asupra bietelor mele botine, ceea ce mă ustura la inimă. Aș fi putut să mă răstesc o singură dată și să-i bag pe toți în sperieți; dar pas de-i pune la locul lor, fără să le însăşimînt și pe cucoane!, mai ales că marchiza – dacă e să mă gîndesc la ceea ce mi-a mărturisit ea însăși de o sută de ori după aceea – ca să mai prindă puțină inimă, trimisese să-o aducă de la mănăstire, unde se afla atunci la învățătură, pe Gina Del Dongo, sora soțului ei, încîntătoarea contesă Pietranera de mai tîrziu; cît timp i-au mers toate din plin, nimeni n-a întrecut-o în veselie și drăgălașenie, tot aşa cum nimeni n-a întrecut-o în curaj și seninătate sufletească, atunci cînd a încercat-o potrivnicia sorții.

Gina, care putea avea pe atunci treisprezece ani, dar arăta de optspreezece, fire vioale și deschisă, cum o știți, într-atîta se temea să nu izbucnească în rîs, văzîndu-mă în ce hal arăt, încit nici nu îndrăznea să mânince; marchiza, dimpotrivă, mă copleșea cu o politețe silită; cîtea ea foarte bine în privirile mele cît eram de sîciit. Pe scurt, făceam o impresie proastă și le dădeam prilej să mă disprețuiască, lucru care, pare-se, nu i se poate întîmpla unui francez. În sfîrșit, îmi veni o idee izbăvitoare: mă apucai să le povestesc distinselor mele interlocutoare despre mizeria și despre toate cîte avuseseră de pătimît, timp de doi ani, în munții Genovei, unde niște generali bătrîni și dobitoci ne sileau să râmînem. Acolo, le-am spus, ni se dădeau ca soldă niște asigne care n-aveau acoperire în tară și cîte trei uncii¹ de pîine pe zi. Nu vorbeam nici de două minute, că bunei marchize îi dăduseră lacrimile, iar Gina devenise dintr-o dată gravă.

– Cum, domnule locotenent, mă întrebă ea, trei uncii de pîine?

¹ Veche unitate de măsură, egală cu aproximativ 35 grame.

— Da, domnișoară; dar pînă și de astea eram lipsiți de trei ori pe săptămînă; iar pentru că țărani pe la care poposeam se zbăteau într-o săracie și mai lucie decît noi, le dădeam și lor din puținul nostru.

Sculindu-ne de la masă, i-am oferit marchizei brațul, conducînd-o pînă la ușa salonului; apoi, întorcîndu-mă repede, l-am răsplătit pe servitorul care mă servise cu acea unică monedă de șase franci, pe care o aveam și pe seama căreia îmi făurisem atîtea castele în Spania.

După opt zile, urmă Robert, cînd se văzu că francezii nu ghilotinau pe nimeni, marchizul del Dongo se întoarse de la castelul său din Grianta, de pe malul lacului Como, unde se refugiase vitejește la apropierea armatei, părâsindu-și în voia sorții războiului tînăra soție, cea atît de frumoasă, precum și sora. Ura pe care marchizul o nutrea față de noi era tot atît de mare pe cît de mare și era și teama, adică nemărginită. Mutra lui puhavă și plină de cucernicie era de-a dreptul hazlie cînd îmi adresa cuvinte curtenitoare. A doua zi după întoarcerea sa la Milano, am primit trei coți de postav și două sute de franci, în contul contribuției de șase milioane: m-am înnoit din cap pînă-n picioare și am devenit cavalerul celor două doamne, căci începuseră balurile.“

Povestea locotenentului Robert a fost aceea a tuturor francezilor: în loc să fie luată peste picior, mizeria bravilor soldați stîrnise mila populației, care îi îndrăgi.

Perioada aceasta, de fericire neașteptată și de betie, nu ținu decît doi anișori; nebunia fusese atît de fără de margini și de generală, încît mi-ar fi cu neputință să o explic altfel decît prin următoarea cugetare istorică și adincă: poporul acesta se plătisea de o sută de ani.

Pe vremuri, la curtea ducilor de Visconti și Sforza, faimoși cîndva la Milano, domnise acea voluptate firească țărilor meridionale. Dar, din anul 1624, cînd milanezii încăpuseră pe mîinile spaniolilor, stăpînitori posaci, bănuitori și trufași, care se temeau mereu de revoltă, veselia pierise fără urmă. Însușindu-și nărvurile spaniolilor, poporul se gîndeau mai degrabă să se răzbune, la cea mai mică jignire, printr-o lovitură de pumnal, decît să se bucure de placerea clipei de față.

Bcuria nebună, veselia, voluptatea, uitarea tuturor amărăciunilor, ba chiar a grijilor de fiecare zi, fură împinse atît de departe,

încît, începînd cu 15 mai 1796, cînd francezii intrară în Milano, pînă în aprilie 1799, cînd fură izgoniți, în urma luptei de la Cassano, au putut fi citate nume de bâtrîni negustori milionari, de bâtrîni cămătari, de notari bâtrîni care, în răstimpul acela, uitaseră să fie posomorî și să ciștige bani.

Se puteau număra cel mult cîteva familii, aparținînd înaltei nobilimi, care se retrăseseră în castelele lor de la țară, ca pentru a-și dovedi nemulțumirea față de veselia generală și față de înflorirea tuturor inimilor. Nu-i mai puțin adevărat că aceste familii nobile și bogate fuseseră distinse într-un chip supărător, cu prilejul reparțizării contribuțiiilor de război, cerute de armata franceză.

Marchizul del Dongo, nemulțumit de a vedea în juru-i atîta veselie, fusese printre cei dintii care să plece, înapoindu-se la mărețu-i castel din Grianta, mai sus de Como, unde doamnele îl duseră o dată și pe locotenentul Robert. Castelul, poate unic în lume prin așezarea sa, situat pe un platou înalt de o sută cincizeci de picioare, ce domina în parte lacul acela de o frumusețe neagrăită, fusese altădată o cetățuie. Ducii del Dongo o construiseră în veacul al XV-lea, așa cum o dovedea la fiecare pas marmura încărcată cu blazoanele familiiei; se mai vedea încă podurile mobile de altădată și adîncile șanțuri încunjurătoare, acum secate de apă; cu zidurile lui înalte de optzeci de picioare și groase de șase, castelul se afla la adăpost de orice atac și de aceea îi era atît de drag bănuitorului marchiz. Păzit de douăzeci și cinci sau treizeci de oameni de casă, pe care și-i socotea credincioși, pare-se doar fiindcă nu le vorbea niciodată altfel decît cu ocara pe buze, marchizul se simțea aici mai puțin chinuit de spaimă decît la Milano.

Temerile sale nu erau cu totul neîntemeiate, căci era în strînsă legătură cu un spion, pus de austrieci la granița elvețiană, la trei leghe de Grianta, ca să ajute de acolo evadarea prizonierilor luați pe cîmpul de luptă, lucru pe care, la un moment dat, generalii francezi ar fi putut să-l ia în serios.

Marchizul își lăsase tînăra soție la Milano; ea îngrijea acolo de treburile familiei, silită să facă față contribuții impuse acestei *casa del Dongo*, cum i se spunea pe atunci în ținut. Strădania de a obține micșorarea acelor contribuții o obliga să-i vadă pe unii dintre

nobilii care acceptaseră însărcinări publice, precum și pe alte persoane, fără titluri de noblețe, dar cu multă trecere. Și iată că avu loc în familie un mare eveniment. Marchizul pusese la cale căsătoria tinerei sale surori, Gina, cu un personaj foarte bogat, de viață foarte nobilă; dar personajul acesta își pudra părul, din care pricină Gina îl întâmpina cu hohote de rîs și, curind, ea făcu nebunia de a se căsători cu contele Pietranera. Ce-i drept, contele era un gentilom cumsecade, cit se poate de arătos, dar ruinat din tată-n fiu și – culmea decăderii – partizan încocat al noilor idei. Pe deasupra mai era și sublocotenent în Legiunea Italiană¹, ceea ce-l cătrânea și mai mult pe marchiz.

După acești doi ani de nebunie și fericire, Directoratul² din Paris, dându-și aere de suveran bine însăcunat, începu să manifeste o ură de moarte pentru tot ce nu era mediocru. Generalii nevrednici, pe care-i dăruia armatei din Italia, pierdură un sir de lupte chiar pe cîmpurile Veronei, martore, cu numai doi ani în urmă, ale minunilor de la Arcole și Lonato³. Austriecii se apropiau de Milano; locotenentul Robert, acum comandant de batalion și care fusese rănit în bătălia de la Cassano, poposi pentru ultima oară la prietena sa, marchiza del Dongo. Despărțirea fu plină de jale; Robert plecă o dată cu contele Pietranera, care îi urma pe francezi în retragerea lor, pe Novi. Tânără contesă, căreia fratele refuzase să-i dea partea de avere la care avea dreptul, însotea armata, cocoțată într-o căruță.

Începu, atunci, o epocă de reacțiune și de întoarcere la vechile idei, pe care milanezii o numesc *i tredici mesi (cele treisprezece luni)*; căci, într-adevăr, norocul lor vră ca acea întoarcere la prostie să nu țină decît treisprezece luni, pînă la bătălia de la Marengo⁴. Tot ce era bătrîn, smerit, morocănos, reapără în fruntea treburilor publice,

¹ În timpul lui Napoleon I, armata franceză număra în rîndurile ei regimete alcătuite din soldați aparținînd popoarelor europene.

² Organul puterii de stat în Franță, din octombrie 1795 pînă în noiembrie 1799.

³ Localități din nordul Italiei, cunoscute prin victoriile pe care Napoleon I, pe atunci generalul Bonaparte, le-a obținut aici, în 1796, împotriva trupelor austriice.

⁴ Cătun din Piemont, în nordul Italiei; la 14 iunie 1800, Bonaparte a învins aci trupele austriice.

luînd în primire ocîrmuirea societății. Curind, cei rămași credincioși bunelor doctrine publicară însărcinări pe la sate, precum că Napoleon fusese spînzurat de către mamelucii¹ din Egipt, ceea ce i se și cuvenea din afîtea pricini.

Printre cei care se retrăseseră îmbuflați pe la moșile lor și care acum se reintorceau însetați de răzbunare, se afla și marchizul del Dongo care atrăgea atenția prin izbucnirile sale de ură; exagerările lui îl ridicară, bineînțeles, în fruntea partidului. Domnii aceștia, altminteri de treabă că vreme n-aveau a se teme, dar care pururea tremurau, izbutiră să-l îmbrobodească pe generalul austriac. Bleg cum era, acesta se lăsă convins că asprimea este dovada unei politici înalte și dădu ordin să fie arestați o sută cincizeci de patrioți: erau, cu adevărat, tot ce avea pe atunci Italia mai de soi.

Curind, fură deportați la *gurile Cattaro*² și aruncăți în niște hrube, unde umezeala și mai ales lipsa de pînne le veniră de hac acestor neisprăviți.

Marchizul del Dongo căpătă o funcție înaltă și cum, pe lîngă nenumăratele sale însușiri alese, era și de o zgîrcenie respingătoare, se lăudă în public că nu-i trimite nici un sfanț surorii sale, contesa Pietranera, care, îndrăgostită nebunește de soțul ei, nu voia să-l părăsească și murea de foame împreună cu el, în Franță. Buna marchiză era disperată; ea reuși, în cele din urmă, să pună deoparte cîteva mici diamante din besacteaua ei, pe care soțul i-o lua în fiecare seară ca s-o încuie într-o ladă de fier, aflată sub patul său; marchiza adusese soțului ei o zestre de opt sute de mii de franci și primea pentru cheltuielile ei personale optzeci de franci pe lună. În timpul celor treisprezece luni pe care francezii le petreceră departe de Milano, această femeie, atît de sfioasă, izbuti să găsească fel de fel de pretexte pentru a nu-și lepăda vestmîntul cernit.

Urmînd exemplul multor autori serioși, trebuie să mărturisim că am început povestea eroului nostru cu un an înainte de a se fi născut.

¹ Soldați din milîția turco-egipceană: în 1804, Napoleon I a alcătuit, din acești soldați, unul din regimetele sale de gardă.

² Cattaro (Kotor), port la Adriatica în Muntenegru, în golful numit *Gurile Kotor*.

Acest personaj esențial nu e, de fapt, altul decât Fabricio Valserra, *marchesino¹* del Dongo, cum se spunea la Milano.

Cînd francezii fură alungați din Milano, el tocmai binevoise să se nască și era, prin harul intîmplării, cel de-al doilea fiu al marchizului del Dongo, senior atât de mare, a cărui mutră puhavă, ale cărui zîmbet fals și ură nemărginită față de noile idei le cunoașteți deja. Întreaga avere a familiei era hărâzită fiului cel mare, Ascanio del Dongo, care era leit taică-său. Ascanio avea opt ani, iar Fabricio doi, cînd, pe nepusă masă, acel general Bonaparte, pe care toți cei de viață nobilă îl credeau de mult spînzurat, coborî de pe muntele Saint-Bernard și intră în Milano. Moment, pînă azi, unic în istorie! Închipuiți-vă un întreg popor îndrăgostit lulea. După cîteva zile, Napoleon cîștigă bătălia de la Marengo. E de prisos să spunem ce a urmat. Beția milanezilor ajunse la culme; dar de data aceasta era amestecată cu gînduri de răzbunare: bunul norod învățase ce-i ura. Curind, sosiră cei care mai rămăseseră vii printre patriotii deportați în golful Cattaro; întoarcerea le fu cînstită printr-o sărbătoare națională. Fețele lor supte, ochii mari și mirați, brațele și picioarele slăbănoage contrastau în chip ciudat cu însuflețirea ce domnea în toate părțile. Sosirea lor fu semnalul de plecare pentru familiile cele mai compromise. Marchizul del Dongo fugi printre primii, refugiindu-se în castelul său de la Grianta. Capii marilor familii clocoteau de ură și de teamă; dar soții și fiicele lor, amintindu-și de farmecul primei șederi a francezilor, tînjeau după Milano, cu balurile lui atât de vesele care, îndată după Marengo, reîncepuseră la Casa Tanzi. La puține zile după victorie, generalul francez, însărcinat să vegheze la menținerea liniștii în Lombardia, află că toți arendașii nobililor și toate bâtrinele de la țară, departe de a se mai gîndi la acea uluitoare biruință de la Marengo, care schimbase destinele Italiei și recucerise treisprezece fortărețe într-o singură zi, nu vorbeau decît despre profeția Sfîntului Giovita, al cărui hram îl purta orașul Brescia.

După spusa Sfîntului, bucuria succeselor repurtate de francezi și de Napoleon urma să ia sfîrșit după treisprezece săptămîni de la

¹ După obiceiul locului, împrumutat din Germania, acest titlu se dă tuturor fiilor de marchizi; conține tuturor fiilor de conji, contessina tuturor fiicelor de conji etc. (n.a.).

bătălia de la Marengo. Ceea ce îl scuza oarecum pe marchizul del Dongo și pe nobilii cei îmbuflați, care se retrăseseră la țară, era faptul că într-adevăr, și fără prefacătorie, credeau cu toții în această proclama. Nici unul dintre oamenii aceștia nu citise, în întreaga lui viață, nici patru volume; își faceau pe față pregătirile de întoarcere la Milano după treisprezece săptămîni; dar, pe măsură ce timpul trecea, noi succese veneau să încununeze cauza francezilor. Întors la Paris, Napoleon ocrotea, prin decrete înțelepte, revoluția înăuntrul țării, aşa cum o apăruse la Marengo împotriva străinilor. Atunci, nobilii lombarzi, refugiați în castelele lor, descoperiră că interpretașeră greșit previziunea Sfîntului ocrotitor al Bresciei: nu era vorba de treisprezece săptămîni, ci de treisprezece luni. Trecură și cele treisprezece luni și francezilor le mergea din zi în zi mai bine.

Trecem peste zece ani de progres și fericire, de la 1800 la 1810; Fabricio își petrecu cei dintii ani ai copilariei hîrjonindu-se și bătîndu-se cu țărănușii din sat și neînvățînd nimic, nici măcar să citească. Mai tîrziu, fu trimis la colegiul iezuiților din Milano. Tatăl său, marchizul, pretinse să i se predea latina, dar, Doamne-ferește, nu după acei vechi autori care vorbesc mereu de republici, ci după un minutat volum, împodobit cu peste o sută de gravuri, capodoperă a artiștilor veacului al șaptesprezecelea; era genealogia latină a familiei Valserra, a marchizilor del Dongo, publicată în 1650 de Fabricio del Dongo, arhiepiscopul Parmei. Și fiindcă soarta făcuse ca membrii familiei Valserra să fie îndeosebi militari, gravurile reprezentau lupte crîncene, în care se vedea mereu cîte un del Dongo erou, pălindu-și vrăjmașii cu puternice loviturî de spadă. Cartea aceasta plăcea nespus de mult tînărului Fabricio. Maică-sa, care se prăpădea după el, obținea din cînd în cînd încuviințarea de a veni să-l vadă la Milano. Dar cum soțul nu-i dădea niciodată bani pentru astfel de călătorii, se împrumuta de la cumnata ei, drăguța contesa Pietranera. După întoarcerea francezilor, contesa ajunse una din femeile cele mai sclipitoare de la curtea prințului Eugen, viceregele Italiei¹.

¹ Prințul Eugen (1781-1824), duce de Leuchtenberg și prinț de Eichstadt, general de brigadă și apoi vicerege al Regatului italian, în timpul lui Napoleon I.

Cind Fabricio ajunsese la vîrsta primei cuminăcături, ea primi de la marchiz, care se afla mereu într-un soi de exil voluntar, îngăduința de a-l scoate din cînd în cînd de la școală. Băiatul i se păru deosebit, plin de duh, foarte serios, frumușel și nu cu totul nepotrivit pentru salonul unei femei la modă; încolo, ignorant cît poftea și abia știind să scrie. Contesa, care punea suflet în tot ce facea, făgădui conducătorului instituției protecția sa, dacă nepotul ei, Fabricio, avea să facă progrese uimitoare și dacă la sfîrșitul anului avea să obțină multe premii la învățătură. Pentru a-i da posibilitatea să le merite, ea trimitea după el în fiecare sămbătă seara și adesea nu-l înapoia dascălilor săi decât miercurea sau joia. Iezuiții, cu toate că se bucurau de simpatia protectoare a viceregelui, erau respinși din Italia de legile regatului, aşa că superiorul colegiului, om cu scaun la cap, înțelese ce mari folosase putea trage din relațiile cu o femeie atotputernică la curte. Nici prin minte nu-i trecu să se plingă de absențele lui Fabricio, care, mai neștiitor ca niciodată, obținu la sfîrșitul anului cinci premii. Iar scăpitoarea contesă Pietranera, împreună cu soțul ei, generalul comandant al uneia din diviziile de gardă, și cu încă cinci sau șase oameni din cei mai cu vază la curtea viceregelui, veni să asiste la împărțirea premiilor la iezuiți. Drept care superiorul fu elogiat de șefii săi.

Contesa își purta nepotul pe la toate acele strălucite serbare care au încununat preascruta domnie a simpaticului principe Eugen. Cu de la sine putere, ea îl făcuse ofițer de husari și, la vîrsta de doisprezece ani, Fabricio purta uniforma cuvenită. Într-o zi, încîntată de înfățișarea lui plăcută, contesa ceru printului, pentru el, un loc de paj, ceea ce însemna că familia del Dongo se alătura politicii duse de curte. A doua zi, însă, avu nevoie de întreaga ei trecere ca viceregele să binevoiască a nu-și mai aduce aminte de cererea sa, căreia nu-i lipsea altceva decât consumămintul tatălui viitorului paj, consumămint care ar fi fost refuzat cu mare tărăboi. După această nebunie, care-l făcu pe morocânosul marchiz să se cutremure, acesta găsi un pretext oarecare ca să-l recheme pe tînărul Fabricio la Grianta. Contesa nutrea cel mai adînc dispreț față de fratele ei; îl socotea un om plin de o tristă nerozie și care, dacă i-ar fi stat în putere, ar fi săvîrșit mult rău. În schimb, se

prăpădea după Fabricio și, după zece ani de tacere, ii scrise marchizului, cerîndu-și nepotul: scrisoarea rămase fără răspuns.

La întoarcerea sa în nemaipomenitul castel părintesc, clădit de cei mai războinici străbuni ai săi, Fabricio nu știa altceva decât să minuiască armele și să călărească. Conte Pietranera, la fel de nebun după acest copil ca și soția lui, îl urcase adesea în șa, luîndu-l cu el la paradă.

Sosind la Grianta, Fabricio, cu ochii încă roșii de lacrimile vărsate cînd părăsise frumoasele saloane ale mătușii, nu află decât caldele mîngîieri ale mamei și surorilor sale. Marchizul se încuiase în birou, cu feciorul lui cel mare, marchesinul Ascanio. Ticluiau împreună scrisori cifrate, care aveau cinstea să fie trimise la Viena; tatăl și fiul nu obișnuiau să se arate decât la ora mesei. Marchizul spunea mereu, cu ifose, că își învăță moștenitorul să țină, în partidă dublă, socoteala bunurilor fiecărei moșii. În realitate, marchizul era prea hapsin ca să vorbească despre astfel de lucruri cu fiul său, principalul moștenitor al tuturor moșilor sale. Îl folosea doar la cifrarea rapoartelor de cîte cincisprezece sau douăzeci de pagini, pe care, de două-trei ori pe săptămînă, le expedia peste munți, în Elveția, și de acolo la Viena. Marchizul avea pretenția că-și informează suveranii legitimi despre starea de lucruri dinăuntru regatului Italiei, deși, în realitate, nici el n-o cunoștea. Totuși, scrisorile lui erau foarte apreciate și iată de ce: după ce trimitea cîte un agent sigur să numere pe drum soldații cutări sau cutări regiment francez sau italian, care se mută dintr-o garnizoană în alta, marchizul încunoaște curtea din Viena, avînd grija să scadă cu cîte o zdravană pătrime numărul soldaților existenți. Scrisorile sale, altminteri pline de caraghioslic, aveau meritul să dezmință altele mai sincere, și ele plăceau. De aceea, cu puțin înainte de sosirea lui Fabricio la castel, marchizul primise decorația unui ordin famos; era a cincea care-i împodobea haina de șambelan. Adevărul e că, în sinea lui, era tare amărit că nu avea îndrăzneala să poarte acea haină și în afara biroului său de lucru; în schimb, nu-și îngăduia niciodată să dicteze o depeșă, fără a-și fi pus în prealabil costumul brodat și înzorzonat cu toate decorațiile. A proceda altfel i se părea o lipsă de respect.

Marchiza fu încîntată de fiul ei. Păstrase obiceiul de a scrie de două sau trei ori pe an generalului conte de A... – era actualul nume

al locotenentului Robert. Pentru nimic în lume nu ar fi fost în stare să mintă pe cineva drag; pusesese fiului ei cîteva întrebări și rămăsesese îngrozită de neștiința lui.

„Dacă mie, care nu ștui nimic, își spunea ea, mi se pare că e prea puțin pregătit, înseamnă că Robert, care e tobă de carte, l-ar găsi cu desăvîrșire lipsit de învățătură; și e un lucru de care astăzi ai neapărat nevoie.“ O altă trăsătură, care o miră aproape tot atât de mult, fu că Fabricio luase de bune toate cele în legătură cu religia, deprinse la iezuiți. Cu toate că ea însăși era tare cucernică, fanatismul copilului o făcu să se cutremure. „Dacă marchizul va descoperi calea aceasta de înrăurire, îmi va răpi dragostea fiului meu“, își spunea marchiza. Plinse și se zbuciumă, iar dragostea ei pentru Fabricio crescuse și mai mult.

Viața în acel castel, locuit de treizeci sau patruzeci de slugi, era tare posomorită; de aceea Fabricio își petrecea mai tot timpul la vînătoare sau vînturîndu-se cu barca pe lac. Curind, legă prietenie la toartă cu vizitii și grăjdarii, care toți țineau trup și suflet cu francezii și-și băteau joc pe față de lacheii cei bisericoși, devotați marchizului și fiului său mai mare. Dar pricina pentru care îi luau mai ales pește picior era că aceste personaje atât de grave se pudrau, imitându-și stăpîni.

CAPITOLUL 2

*Cînd ochii ni-i mîngie luceafărul de seară,
Eu cerul îl contemplu, flămînd de viitor
Să deslușesc în bolte, prin semnele de pară,
Ce-i scris să fie datul și soarta tuturor.
Căci pronia miloasă cu omul prins de jale,
Prin tainicele astre ce-s slova ei fierbinte
Privind în jos, ne-arată adesea dreapta cale,
Ursita rea, sau bună ne-o spune dinainte:
Dar muritorii, oameni cu trupul pămîntesc,
Disprețuiesc-i slova și nu i-o mai citesc...*

RONSARD

Marchizul nutrea o ură neîmpăcată pentru tot ce tindea spre luminarea minții: ideile, spunea el, au dus Italia de rîpă; nu prea știa, însă, cum să impace această silă pentru învățătură cu dorința de a-l vedea pe fiul său, Fabricio, desăvîrșindu-și studiile începute în chip atât de strălucit la iezuiți. Pentru a se pune la adăpost de cine știe ce neplăceri neprevăzute, îl însărcină pe bunul abate Blanès, preotul din Grianta, să-i predea mai departe băiatului lecții de latină. S-ar fi cuvenit ca măcar preotul să știe această limbă; cînd colo, nici să n-audă de ea. Cunoștințele lui în această materie se mărgineau la rostirea pe dinafără a rugilor din Liturghier, al căror înțeles abia dacă-l putea împărtăși enoriașilor. Cu toate acestea, preotul era respectat și chiar temut în ținut; părerea lui în legătură cu faimoasa